

УДК 34
А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний
університет» (протокол від 27.04.2023 № 8)*

Рецензенти:

Єфімов М. М. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та домедичної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Легеза Є. О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного та приватного права Університету митної справи та фінансів;

Сліпченко В. І. – кандидат юридичних наук, доцент, адвокат.

Авторський колектив:

Ірха Ю. Б., канд. юрид. наук, засл. юрист України; *Кириченко В. М.*, канд. іст. наук, доц.; *Кириченко О. В.*, докт. юрид. наук, проф.; *Кириченко Ю. В.*, докт. юрид. наук, проф.; *Крамаренко Ю. М.*, канд. юрид. наук, доц.; *Кузик В. В.*, канд. юрид. наук; *Мамотенко О. П.*, канд. юрид. наук; *Мосейко А. Г.*, канд. юрид. наук; *Негодченко В. О.*, докт. юрид. наук, проф.; *Полторацький О. Б.*, канд. юрид. наук; *Соколенко Ю. М.*; *Ткаченко П. І.*

А 43 Актуальні питання теорії та практики правозастосування : колект. монограф. ; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. В. Кириченка. Дніпро : ЛПРА, 2024. 293 с.

ISBN 978-966-981-877-5

У монографії розглянуто актуальні питання теорії та практики правозастосування, зокрема правозастосування у сферах публічного права, правоохоронної діяльності та правосуддя.

Видання розраховано на науковців, науково-педагогічних працівників, здобувачів закладів вищої освіти, в яких готують правників, працівників правоохоронних органів та суду, адвокатів, а також усіх, хто цікавиться проблемами правозастосування.

ISBN 978-966-981-877-5

© Колектив авторів
© ДГУ, 2024

РОЗДІЛ 1. ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

УДК 340.13:342.7

Ірха Юрій Богданович

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
начальник науково-дослідного відділу
Державного науково-дослідного інституту МВС України,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6442-0974>*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Вступ. У ХХІ ст. науково-технічний прогрес сприяв швидким та якісним трансформаціям суспільних відносин. Комп'ютер, автоматизовані та роботизовані системи, Інтернет, смартфон, електромобіль, квадрокоптер, система «розумний дім», цифровий банкінг, штучний інтелект – це лише незначний перелік технологічних благ сучасної цивілізації, якими можуть користуватися багато людей для задоволення своїх життєвих потреб. Попри технологічні досягнення та глобальне визнання необхідності утвердження та розвитку демократії, верховенства права, прав і свобод людини, у всьому світі актуальними залишаються питання незаконного застосування до індивідів різноманітних форм насильства, що посягають на їхню людську гідність та загрожують життю і здоров'ю.

Одним із найпоширеніших проявів насильства у суспільстві є ГЗН, тобто насильство, спрямоване проти людини у зв'язку з її належністю до певної статі чи гендерної ідентичності. Від цього насильства не застрахована жодна людина. Кривдниками та їх жертвами можуть стати як жінки, так і чоловіки з різних соціальних груп: державних службовців, військовослужбовців, науковців, пенсіонерів, молоді, безробітних тощо. При цьому, в різних цивілізаціях існує відмінне ставлення до ГЗН, кривдників та їх жертв. Зокрема, те, що недопустимо у відносинах між людьми однієї чи протилежної статі у західній цивілізації, є допустимою формою взаємовідносин у мусульманській, китайській чи індійській цивілізаціях.

ГЗН є досить складним явищем, яке є предметом вивчення у культурології, психології, соціології, філософії, юриспруденції тощо. В Україні проблемами гендерної рівності та протидії різноманітним проявам ГЗН займалися такі науковці як Н.В. Аніщук, М.Д. Бойко,

Ю.Ю. Боброва, І.В. Ващенко, Н.В. Галіцина, І.О. Грицай, Н.А. Голярдик, Л.В. Гонюкова, Ю.В. Івченко, З.Р. Кісіль, К.Б. Левченко, Л.Р. Наливайко, Н.М. Оніщенко, О.Л. Остапчук, О.С. Перунова та інші.

Вказані вчені одноставно підтримують необхідність максимального забезпечення рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків, а також засуджують усі прояви ГЗН. Оскільки ГЗН має міждисциплінарний характер, то з метою удосконалення вітчизняних правових механізмів протидії його проявам, важливо, на наш погляд, поглибити теоретичні знання як щодо понятійного апарату з цієї проблематики, так і стосовно детермінантів та різновидів ГЗН.

Виклад основного матеріалу. Всебічне утвердження і забезпечення прав і свобод людини є однією із гарантій сучасного прогресивного розвитку держави і суспільства, розбудови інститутів громадянського суспільства. На сьогодні, аксіомою демократичного державотворення у світі стала необхідність врахування гендерних питань у суспільно-політичному дискурсі. У релігії, культурі, політиці, законодавстві, практиці його застосування, публічному управлінні, правосудді тощо жінки і чоловіки розглядаються не як біологічні особи, а як члени суспільства зі своїм особистим статусом і стратегією соціальної поведінки, які мають бути обов'язково враховані. Вказане гендерне орієнтування спрямоване як на забезпечення гендерної рівності (рівних прав, свобод і можливостей для жінок і чоловіків), так і на забезпечення соціальної справедливості у суспільстві.

Україна як демократична, правова, соціальна держава, яка прагне набути повноправне членство в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, зобов'язана не тільки виконувати свої зобов'язання, які випливають із міжнародних договорів згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, але й враховувати загальновизнані міжнародні стандарти у сфері прав людини, зокрема ті, які стосуються забезпечення гендерної рівності та протидії ГЗН.

Гендерна проблематика незворотно увійшла у предметне поле сучасних філософських, психологічних, соціологічних, педагогічних, філологічних пошуків. Однак, незважаючи на високу інтенсивність виконуваних теоретико-емпіричних досліджень, спрямованих на розробку питань гендерного порядку, ця галузь досі має певну понятійну неоднозначність. З погляду необхідності впровадження в життя української спільноти гендерної демократії, звернення сучасної гуманітарної думки до гендерної проблематики, особливостей функціонування категорій чоловічого й жіночого у культурі не є простою даниною моді, воно представляє значний практичний інтерес, виходячи далеко за межі сфери гуманітарних досліджень і може бути основою для

розробки гендерної стратегії розвитку нашого суспільства [1, с. 171]. З метою формування ефективних стратегій та організаційно-правових механізмів захисту прав і свобод людини у сфері гендерних відносин важливо, на наш погляд, коректно оперувати термінологією та використовувати її під час нормопроєктування та правозастосування.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «гендер» має два значення:

- 1) відмінність між чоловіками і жінками за анатомічними ознаками;
- 2) соціальний розподіл, який часто базується на статевих відносинах, але не обов'язково збігається з ними» [2, с. 177].

Поняття «гендер» (англ. – gender, фр. – genre) походить із лінгвістики й у своєму первісному значенні перекладається з англійської мови як «рід». Доцільність залучення саме терміна «гендер» до вітчизняного наукового обігу зумовлена відсутністю зайвих, невідповідних змістові відтінків значення та асоціативних ланцюгів, що постають при використанні слів «стать», «рід». Принципова різниця між категоріями «гендер» та «стать» полягає у відмінній їхній генезі. Стать як фізіологічна категорія має анатомічну основу та природний характер. Гендер – це своєрідна смислова надбудова над статтю, сформована культурою сукупність атрибутів, моделей поведінки, ролей, які приписані чоловікові та жінці; це категорія, конструйована суспільством. Відсутність загальноприйнятої власне української термінології утруднює наближення широкого загалу до розуміння теми. Проте дедалі ширше засвоєння вітчизняними науковцями західної гендерної термінології, з урахуванням української специфіки використання, поступово знімає «термінологічне напруження» початку 90-х років. У результаті прийняття українською мовою терміна «гендер» виникають і нові поняття. Наприклад, гендерні дослідження, гендерний підхід, гендерна культура, гендерна проблематика. [3, с. 47, 78].

К.М. Давиденко аргументовано стверджує, що параметри, за якими люди оцінюють і сприймають свою гендерну роль, частково є фізичними, а частково – соціокультурними. Маскулінні й фемінні елементи наявні в кожній людині, навіть якщо її домінуюча ідентичність більш схильна до того чи іншого типу. Тому відмінності в поведінці між чоловіками й жінками мають здебільшого кількісний характер.

Прийняті у суспільстві гендерні норми і стереотипи, як аргументовано стверджує К.М. Давиденко, певною мірою визначають психологічні якості, обрання видів діяльності, професії людьми (заохочуючи одні й негативно оцінюючи інші) залежно від статевої приналежності індивіда. За гендерним підходом, бути чоловіком або жінкою означає не стільки володіння певними природними якостями,

скільки виконання тієї чи іншої гендерної ролі. А відтак поняття «фемінність» і «маскулінність» вживаються в гендерних дослідженнях, насамперед, для позначення культурно-символічного змісту «жіночого» і «чоловічого», а поняття «стать» – як комплекс біологічних характеристик, за якими людство поділяється на чоловіків і жінок. Таким чином, гендерні стереотипи виникають на основі гендерних ролей, виступають як норми для жінок і чоловіків і є моделями для гендерно-рольової соціалізації [3, с. 127, 128].

За своєю природою категорія гендер належить до соціально-культурних явищ, сутність якого може змінюватися внаслідок розвитку суспільних відносин під впливом яких у людей змінюються матеріальні і духовні цінності, ідеологічні переконання, релігійні вірування, пріоритети та спосіб життя.

На думку І.С. Мунтян, гендер як базова наукова категорія, що є однією з основних у сучасній зарубіжній соціально-культурній теорії, має чотири основних обґрунтування:

- руйнує стереотип про причинну залежність між біологічною природою та певними соціальними ролями;
- розкриває взаємозв'язок внутрішньо культурних контекстів та форм суспільної організації зі структурою відносин статей;
- описує як факт залежність системи відмінностей статей від владних систем;
- обґрунтовує нагальну потребу здійснення аналізу самого процесу диференціації статей [5, с. 226].

Дж. Вуд стверджує, що

- гендер можна розуміти та вивчати тільки через призму поглядів певного індивідуума;
- погляди на «чоловічність» та «жіночність», які є «соціально ухваленими», доносяться до певної особистості через ряд культурних значень;
- з дитинства нас заохочують пристосовуватися до тих гендерних норм, які суспільство завчасно для нас обрало [6, с. 21].

Як соціокультурна категорія «гендер» означає, що індивід не отримує його автоматично від народження, а набуває у процесі включення у суспільне життя. Вважається, що гендер – це комплекс культурних і соціальних характеристик, що охоплює всі сфери діяльності людини. Гендер неоднаково осмислюється й трактується на різноманітних етапах розвитку гендерної теорії, котрі як змінюють один одного, так і функціонують паралельно. Сучасні теорії гендерних відносин доводять, що соціальні відмінності між чоловіками та жінками не мають біологічного походження, не є «одвічно даними», а лише набутими, приписаними індивідові суспільством». Окрім того, поняття

«гендер» має множинний і ситуативний характер. Уявлення про те, що означає бути жінкою чи чоловіком, змінюється залежно від історичного і соціально-культурного контексту. Коли говорять про гендер, то також мають на увазі такі поняття як маскулінність і фемінінність (соціальні уявлення про те, що означає бути чоловіком або жінкою), які відображають гендерну ідентичність. Зокрема, маскулінність у традиційній (патріархальній) парадигмі пов'язується із силою, владою, мужністю, витривалістю, агресією, неемоційністю, орієнтацією на успіх. Натомість фемінінність – протилежні до маскулінності риси: емоційність, чуйність, слабкість, залежність тощо [7, с. 7, 8, 9].

О.Ю. Водянніков наголошує, що гендер, перш за все, охоплює соціально сконструйовані характеристики жінок/чоловіків, дівчат/хлопців. Гендер включає норми, патерни поведінки та ролі, що складають соціальне уявлення та стандарти щодо жіночості (бути жінкою/дівчиною), маскулінності (бути чоловіком/хлопчиком), а також стосунки між ними. Як соціальний конструкт, гендер відрізняється від суспільства до суспільства і може змінюватися з часом. Категорія гендеру дозволяє ідентифікувати, визначити і виокремити різні вісі нерівності в суспільстві, ілюстрацією яких є різні ознаки забороненої дискримінації в конституційному праві й міжнародному праві про права людини [8, с. 167, 169].

Проаналізувавши теоретичні розробки вчених до розуміння сутності гендеру можна стверджувати, що ця категорія є важливим фактором становлення та розвитку будь-якого індивіда. Гендер характеризує людину з огляду на її стать чи самовизначення, яке може відповідати чи не відповідати фізіології людини чи статі при народженні, та включає в себе норми, поведінку і ролі, пов'язані з тим, щоб бути жінкою, чоловіком, дівчиною чи хлопцем, а також стосунки один з одним. Гендерна ідентичність визначається та розвивається у процесі гендерно-рольової соціалізації людини і обумовлена, як правило, гендерними стереотипами та очікуваннями, порушення або невідповідність яким у різних суспільствах чи соціальних групах сприймається неоднаково – від розуміння та підтримки до засудження, стигматизації та переслідування, у тому числі каліцтва чи вбивства.

На сьогодні, у світі простежується значний прогрес у забезпеченні гендерної ідентичності та вільного гендерного розвитку особистості. Міжнародні правові акти, національне законодавство, дебати у засобах масової інформації, політичних заходах, наукових та інформаційно-просвітницьких платформах, конференціях тощо спрямовані на досягнення гендерної рівності та протидії гендерній дискримінації. Зусиллями міжнародних організацій, національних органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства у багатьох державах

вдалося удосконалити законодавство, а також змінити окремі соціальні норми та гендерні стереотипи. Водночас, у цій сфері все ще існує безліч проблем, які перешкоджають забезпеченню жінкам і чоловікам, дівчатам та хлопцям рівних прав, свобод та можливостей. До таких проблем належить, зокрема, ГЗН, яке є одним з найбільш розповсюджених форм структурного та культурного насильства, що присутнє у кожному суспільстві, а його наслідки впливають на усе людство

Серйозність вказаної проблеми підтверджує Л. Келлі, яка вважає, що ГЗН – структурна проблема, глибоко вкорінена в нерівному співвідношенні сил між чоловіком і жінкою. Таке насильство посилюється шкідливими соціальними і культурними очікуваннями та уявленнями про гендерні ролі, які зазвичай вважаються властивими жінці чи чоловікові, дівчинці або хлопчикові. Таким чином, на практиці втілюється і зберігається гендерна нерівність [9, с. 5]. Особливостями ГЗН, за твердженнями Т.О. Марценюк, є те, що воно може пояснюватись та підтримуватись «культурою». Ця проблема властива усім країнам світу; вона перейшла із приватної сфери у площину публічності, тобто особисте стало політичним; потрібні спільні зусилля активістів, поліції, центрів соціальної допомоги, державних інституцій, щоб подолати цю проблему [10, с. 120].

Н. Руссо та А. Пірло аргументовано стверджують, що гендер по-різному формує значення насильницьких дій для жінок і чоловіків, і це значення сильно варіюється залежно від ситуації та культурного контексту. Повне розуміння ГЗН вимагає вийти за межі зосередження на статевих відмінностях при оцінці конкретних дій. Доцільно вивчати як різні аспекти гендеру формують прогнози, динаміку та результати насильства як для жінок, так і для чоловіків [11, с. 179, 180].

Науковці виокремлюють три підходи до розуміння, що саме є ГЗН.

Перший підхід ґрунтується на визначенні, закріпленому у Декларації про викорінювання насилля щодо жінок, відповідно до якого насильство стосовно жінок означає будь-який акт насильства, здійснений на підставі статевої ознаки, який заподіює або може заподіяти фізичний, статевий чи психологічний збиток або страждання жінкам, а також загрози скоєння таких актів, примус або довільне позбавлення волі, будь-то в суспільному чи особистому житті.

Другий підхід знайшов своє відображення у теорії маскулінності та передбачає насилля над жінками, деякими чоловіками та сексуальне насильство над дітьми. Під цю теорію підпадають гомофобне насильство, сексуальне насильство та зловживання дітьми.

Третій підхід – засновано на насиллі за ознакою статі та соціальній ролі чоловіка або жінки [12, с. 304].

Ми переконані, що ГЗН необхідно розглядати як насильство де кривдником і жертвою може бути як чоловік, так і жінка, а саме насильство обумовлене статтю жертви чи її гендерною ідентичністю. З огляду на це у цьому дослідженні буде висвітлено теоретичні напрацювання вчених та практиків, які розвивають дану позицію.

На думку Л.В. Гонюкової, термін ГЗН використовується для відмінності звичайного насильства від насильства, що спрямоване на приватних осіб чи на групи осіб на підставі статі (гендерної ознаки). Поняття ГЗН охоплює дії, що завдають фізичної, психологічної, сексуальної шкоди чи страждання, погрозу таких дій, примус та інші обмеження свобод всупереч принципу гендерної рівності. По суті, ГЗН – це різновид агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від словесних образ і погроз до фізичних побоїв та примусу [13, с. 33, 34].

За твердженнями Н.В. Аніщук, ГЗН значно більше, ніж сексуальний напад і зґвалтування, воно в основному коріниться у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями. Хоча ГЗН може відбуватися в публічній обстановці, воно значною мірою коріниться в позиції припустимості до насильства в сім'ї, в суспільстві та в державі, призводячи до гендерного дисбалансу та дискримінації за статевою ознакою [14, с. 19]. Саме тому варто погодитися з позицією М.О. Качинської про наявність двох головних напрямів ГЗН:

1) «публічного» або «загального» – насильство відбувається у громадському житті, на роботі, навчанні, у будь-якій установі, підприємстві, організації. У такому випадку агресор не пов'язаний із потерпілою особою будь-якими сімейними чи родинними зв'язками;

2) «приватного» або «родинного» чи «сімейного» – насильство, що трапляється із потерпілим в особистісному, приватному житті, при спілкуванні зі своїми близькими, родичами, членами сім'ї тощо [15, с. 15].

У доповіді «Насильство та його вплив на право на здоров'я», підготовленій спеціальним доповідачем ООН щодо права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, наголошено, що ГЗН можна визначити як шкідливі дії, спрямовані проти людей за ознакою їхнього гендера, під яким розуміють уявлення, що склалися в суспільстві про особистість, характеристики та роль жінок і чоловіків, а також соціально-культурну інтерпретацію суспільством цих біологічних відмінностей. Це насильство може включати фізичне та психологічне насильство, погрози, примус, економічні чи освітні поневіряння як у суспільному, так і приватному житті. ГЗН коріниться у нерівних владних відносинах у рамках бінарного підходу до гендеру, який знаходить своє відображення у наявних у суспільстві нормах та

очікуваннях, а також у ситуативних випадках дисбалансу влади, які допускаються патріархатом [16, с. 9–10].

Представництвом Управління Верховного комісара ООН у справах біженців під ГЗН розуміється будь-яка дія, що здійснюється проти волі людини, заснована на гендерних нормах і нерівних владних відносинах. Це насильство охоплює погрози застосування насильства і примус та за своєю природою може бути фізичним, емоційним, психологічним або сексуальним і виявлятися, навіть, у формі відмови у доступі до ресурсів або послуг [17].

Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі зазначає, що ГЗН – це крайня форма дискримінації і серйозне порушення прав людини, яке може негативно вплинути на численні права людини, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на свободу від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [18, с. 12].

У Керівництві з інтеграції заходів щодо протидії гендерно-обумовленому насильству до гуманітарної діяльності, розробленого Міжвідомчим постійним комітетом ООН, вказано, що ГЗН є загальним терміном, який застосовується для будь-якого акту завдання шкоди, що вчиняється проти волі особи і пояснюється соціальними (гендерними) відмінностями між чоловіками і жінками. ГЗН викликає серйозну та наростаючу стурбованість в умовах надзвичайних гуманітарних ситуацій. Зокрема, це дії, що заподіюють фізичну, сексуальну або моральну шкоду або страждання, погроза вчинення таких дій, примус та інші форми позбавлення волі, та які можуть вчинятись як публічно, так і в приватному порядку [19, с. 5].

У Стратегії США щодо попередження та реагування на гендерно зумовлене насильство ГЗН визначається як загальний термін для позначення будь-якого насильства чи погрози насильства, яке спрямоване на особу або групу осіб на основі фактичної чи сприйнятої біологічної статі, гендерної ідентичності та/або гендерного самовираження, сексуальної орієнтації та/або недотримання різних соціальних норм щодо маскулінності та фемінності. Це поняття пов'язане зі структурною гендерною нерівністю, патріархатом та дисбалансом влади. Для ГЗН характерні погроза або вчинення фізичного, психологічного, сексуального, економічного, правового, політичного, соціального та інших форм контролю та/або насильства [20].

Іноземні вчені Дж. Бенжамін та Л. Марчісон, інтерпретують ГЗН як насильство, яке застосовується проти жінок, дівчат, чоловіків та хлопців з метою утвердження та відтворення гендерних ролей та норм. Відповідно до цього розуміння ГЗН може проявлятися однаково щодо

людини будь-якої статі та використовуватися для посилення відповідності гендерних ролей, воно охоплює насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство над людьми та насильство, яке спрямоване на дівчат, оскільки вони є дівчатами, та хлопців, оскільки вони є хлопцями [21, с. 7]. Подібний підхід застосовує й С. Гамільтон, який розуміє ГЗН як насильство, яке спрямоване проти чоловіка або жінки на основі його/її конкретної ролі у суспільстві, та застосовується до жінок, дівчат, чоловіків і хлопців, задля утвердження та відтворення усталених гендерних ролей і норм. Він наголошує, що жертвами ГЗН можуть бути особи обох статей. Насильство щодо них використовується для посилення відповідності наявним гендерним ролям. ГЗН у цій інтерпретації включає насильство щодо жінок та дівчат, сексуальне насильство щодо чоловіків і насильство щодо дівчат та хлопців на основі їх статі, наприклад вербування хлопців як бойовиків до збройних угруповань [22].

В Україні як демократичній, правовій державі проблема ГЗН сьогодні не замовчується, а постійно перебуває у публічному, політичному, науковому та експертному дискурсі. Політики, практики та науковці намагаються удосконалювати наявні організаційно-правові механізми профілактики та реагування та різноманітні прояви ГЗН, що мають тенденцію до збільшення з огляду на економічні та соціальні негаразди, які наші громадяни відчули спочатку внаслідок поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, а надалі – через повномасштабне вторгнення російських військ до нашої держави 24.02.2022 р.

У дослідженні «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства» експерти тлумачать ГЗН як насильство, яке стосується чоловіків і жінок, але жертвами якого переважно є жінки. Експерти вважають, що ГЗН виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками та стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної та психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом [23, с. 79].

М.Д. Бойко звертає увагу на те, що ГЗН доцільно розглядати у контексті дискримінації за статевою ознакою і використовувати для відмінності звичайного насильства від насильства, що спрямоване на приватних осіб чи на групи осіб на підставі статі (гендерної ознаки). ГЗН охоплює більше коло суспільних відносин, ніж сексуальний напад та зґвалтування. Цей вид насильства, як правило, коріниться у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями [24, с. 9].

В.І. Попіль під ГЗН розуміє суспільно-небезпечну поведінку особи (насильника) як чоловіка, так і жінки стосовно протилежної статі (жертви), яка проявляється у спричиненні фізичних, сексуальних, морально-психологічних та інших страждань або у погрозах їх застосування [25]. Т.М. Мельник та Л.С. Кобелянська наголошують, що гендерним є як насильство чоловіків стосовно жінок, так і насильство чоловіків стосовно інших чоловіків, яке також має медичні, соціальні й економічні негативні наслідки [26, с. 139]. М.С. Маєрчик розглядає ГЗН як форму насильницьких дій, що мають чітко виражену гендерну групу, на яку спрямоване насильство або яка чинить насильство [27, с. 153].

В.М. Руфанова вважає, що у широкому значенні ГЗН – це суспільно негативне діяння (дія чи бездіяльність) особи/групи осіб, викликане статевою приналежністю особи/групи осіб, яке полягає у заподіянні фізичної, психічної, сексуальної, економічної шкоди чи погрози їх застосування та може вчинятися у приватній та публічній сферах. Учена вважає, що найбільш суттєвими ознаками ГЗН, яке відрізняє його від інших видів насильства є:

- 1) вчиняється у формі дій чи бездіяльності;
- 2) стосується різних категорій населення через їх стать (жінки, чоловіки, люди, які змінили стать, особи, які мають різну сексуальну орієнтацію);
- 3) є порушенням прав, свобод, можливостей особи та їх гарантій;
- 4) призводить до обмежень у визнанні, реалізації або користуванні правами свободами та можливостями;
- 5) пов'язане з фізичним, психічним, сексуальним, економічним насильством, або погрозою його застосування, що спричиняє шкоду здоров'ю;
- 6) впливає з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками;
- 7) ґрунтується на застарілих уявленнях та стереотипах щодо соціальних ролей та функцій особи;
- 8) вчиняється у приватній та публічній сферах;
- 9) спричиняє погіршення становища особи у суспільстві;
- 10) підриває гідність особи;
- 11) у загальнодержавному та світовому масштабі підриває авторитет, безпеку, економічну та соціальну стабільність нації [28, с. 228].

О.С. Перунова пропонує ГЗН розглядати як негативні діяння однієї особи/групи осіб, викликані статевою приналежністю іншої особи/групи осіб та спрямовані на порушення прав, свобод та можливостей у приватній та/або публічній сферах діяльності жінки/чоловіка через

психологічні, фізичні, сексуальні та інші методи впливу. Дослідниця виокремлює такі загальносоціальні та правові ознаки ГЗН:

- 1) негативний вплив на права та свободи жінки/чоловіка іншою особою/групою осіб;
- 2) спрямованість на порушення прав жінок та чоловіків через їх статеву приналежність, що виражається у різних формах (психологічне, фізичне, сексуальне тощо) та сферах суспільства (соціальної, економічної, політичної, культурної та ін.);
- 3) походження насильства з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками як у публічній, так і у приватній сферах;
- 4) може бути реалізоване як через дію, так і через бездіяльність [29, с. 219].

Ми підтримуємо погляди І.О. Грицай на поняття та сутність ГЗН, під яким дослідниця пропонує розуміти дії або бездіяльність однієї особи (групи осіб) щодо іншої (групи осіб), спрямовані на відтворення гендерних ролей у соціумі через погіршення становища чоловіка/жінки в усіх сферах життєдіяльності та призводять до порушення прав людини, підриваючи як здоров'я та гідність індивіда, так і безпеку, економічну, соціальну стабільність нації [12, с. 318].

Опрацювання доктринальних розробок закордонних та вітчизняних вчених, позицій експертів, документів міжнародних організацій щодо поняття та сутності ГЗН дає нам підстави стверджувати про відсутність кардинальних розбіжностей у розумінні цього насильства. Даний вид насильства охоплює як активні, так і пасивні дії агресора, а його мотиви, як правило, обумовлені гендерними ролями чи гендерними стереотипами, які склалися внаслідок історичних, культурних, національних чи політичних обставин. ГЗН є різновидом дискримінаційних практик, які завдають жертвам значної моральної, фізично, психологічної та економічної шкоди. Прояви ГЗН посилюють нерівність у суспільстві, перешкоджають розвитку демократії, прав і свобод людини, верховенству права, а також розбудові громадянського суспільства. Неналежне та невчасне реагування держави на ці прояви, може призвести до радикалізації громадян та дестабілізувати суспільство.

За твердженням Фонду народонаселення ООН, ГЗН не тільки відображує, а й збільшує нерівність між чоловіками і жінками, порушує здоров'я, честь, гідність, безпеку і самостійність його жертв. Це насильство охоплює велику кількість порушень прав людини, у тому числі розпусні дії відносно дітей, згвалтування, домашнє насильство, сексуальні образи та переслідування, торгівля жінками та дівчатками, деякі небезпечні традиції [30]. ГЗН завжди було, є і буде деструктивним явищем у будь-якому суспільстві. Від нього страждають як жінки, так і

чоловіки, однак саме жінки є найчисельнішими жертвами цього насильства з огляду на їх вразливість.

Генеральний секретар ООН К. Аннан зазначив, що людство зрозуміло, що здійснення прав людини має важливе значення для благополуччя та розвитку особистості, суспільства та світу. Однак, занадто багато жінок все ще позбавлені цих основних прав людини, занадто часто їхня свобода і гідність обмежуються, і занадто багато з них зазнають насильства. Насильство над жінками є чи не найганебнішим порушенням прав людини та, мабуть, найпоширенішим, воно не знає кордонів географії, культури чи багатства. Поки це триває, ми не можемо стверджувати, що досягаємо реального прогресу на шляху до рівності, розвитку та миру [31].

Проблема ГЗН стосовно жінок, як наголошує Н. Аніщук, має глибоке історичне коріння, адже починаючи з античних часів і середньовічного феодалізму жінки зазнавали різноманітних проявів гендерного насильства – викрадення та торгівля, домашнє насильство тощо. Не вдалося викоринити це негативне явище і у ХХІ ст., що перешкоджає рівності, повноцінному розвитку та миру. Дослідниця наголошує, що ГЗН – це вид насильства, який є значно серйознішим за сексуальний напад чи зґвалтування, його природа у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями. Хоча зазначене насильство може відбуватися у публічній обстановці, воно значною мірою кориниться в позиції припустимості до насильства у сім'ї, суспільстві та державі, призводячи до гендерного дисбалансу та дискримінації за статевою ознакою, від чого страждають, насамперед, жінки [14, с. 19, 21].

На відміну від загальноновизнаних порушень прав людини, таких як тортури, зникнення чи затримання багато форм ГЗН стосовно жінок, як зазначає М. Лібескінд, не вважаються порушенням прав людини, незважаючи на їх заборону та переслідування відповідно до вимог міжнародних правових документів із захисту прав і свобод людини. У деяких суспільствах ГЗН стосовно жінок взагалі вважається майже природним явищем в особистих відносинах і в релігії, тому воно має фактичний імунітет від критики та переслідування. Більше того, національне законодавство окремих країн санкціонує такі дії, що надає згубним соціальним звичаям офіційної підтримки [32, с. 652, 657].

Наприклад, в країнах Центральної Азії переважає психологічне насильство над жінками у всіх його різновидах: починаючи від заборон на навчання та роботу до словесних образ з боку чоловіка, батька, брата, матері, сусіда, колеги, начальника та просто незнайому людину на вулиці. І все це робиться в рамках традиції, яка маркується як захист честі та гідності дівчини, жінки від зазіхання чужих людей (чоловіків). При

цьому, каталізаторами насильницької поведінки стосовно жінок можуть стати засоби масової інформації, які створюють культурний клімат, у якому насильство проти жінок вважається цілком прийнятною дією [33, с. 9].

ГЗН щодо жінок та загроза такого насильства є основними перешкодами для розширення прав, свобод і можливостей жінок, а також для їх рівноправної участі у житті суспільства. Досить часто різноманітні прояви ГЗН щодо жінок, залишаються непоміченими, не задокументованими і тому не вирішеними. Безпеку жінок вдома, в сім'ї, в родині, на вулиці, на робочому місці та в суспільстві загалом не можливо забезпечити лише за допомогою притягнення кривдників до юридичної відповідальності. На нашу думку, у суспільстві мають бути вироблені стійкі моральні імперативи щодо неприпустимості ГЗН щодо жінок, а також розроблені організаційно-правові механізми його профілактики. Для цього важливо, насамперед з'ясувати причини та умови, які спонукають та сприяють ГЗН щодо жінок.

О. Джоветті, виокремлює три ключові фактори, які зумовлюють ГЗН стосовно жінок:

1) шкідливі гендерні норми (гендерні стереотипи використовуються для виправдання насильства щодо жінок, культурні норми часто диктують, що чоловіки агресивні, контролюючі та домінуючі, тоді як жінки слухняні, підкоряються і покладаються на чоловіків як на постачальників благ);

2) голод (жінки вступають у ранні та примусові шлюби, оскільки їх сім'ї вимагають виплати приданого та намагаються зменшити рахунок на харчування, дефіцит грошей посилює напругу в сім'ях, що може призвести до насильства);

3) війна та збройний конфлікт (жінки можуть зазнати не лише сексуальної експлуатації та жорстокого поводження, але й гендерної відмови у доступі до основних послуг) [34].

У суспільстві вирує думка, що ГЗН стосовно жінок пов'язане із надмірним вживанням чоловіками алкоголю, їх ревністю чи гнівом. Водночас, за твердженнями іноземних науковців, це може бути лише частиною причини, але не її цілим. Зазначені обставини називають «тригерами», тому що вони у певній ситуації можуть «запустити» чоловіка до насильницьких дій. Однак, це не означає, що у подібних ситуаціях ці обставини спровокують в інших чоловіків аналогічну поведінку. Вчені упевнені, що хлопчики не народжуються для насильства, вони навчаються застосовувати насильство, якщо з ними так поводяться або вчать, що насильство є правильним способом використання чоловічої сили [35].

На переконання експертів Всесвітньої організації з охорони здоров'я, найбільш широко використовуваною моделлю для розуміння ГЗН щодо жінок є так звана «соціально-екологічна» або «екологічна» модель, яка передбачає, що це насильство є результатом факторів, які діють на чотирьох рівнях: індивідуальному, поведінковому (у стосунках), громадському та соціальному.

Індивідуальними факторами, що обумовлюють підвищену ймовірність вчинення чоловіком насильства щодо свого партнера(ів), є: молодий вік; низький рівень освіти; бути свідком або жертвою насильства в дитинстві; шкідливе вживання алкоголю та наркотиків; розлади особистості; прийняття насильства як належної поведінки; випадки жорстокого поводження з партнерами в минулому. Водночас, індивідуальними факторами, що обумовлюють підвищену ймовірність жінки зазнати ГЗН з боку партнера(ів) є: низький рівень освіти; насильство між батьками; сексуальне насильство в дитинстві; прийняття насильства як належної поведінки; вплив інших форм ГЗН.

Поведінковими факторами, що обумовлюють ризики як віктимізації жінок, так і скоєння злочинів з боку чоловіків, є: конфлікти у стосунках або невдоволення ними; домінування чоловіків у сім'ї; економічний стрес; наявність у чоловіка декількох партнерів; нерівність в освітніх рівнях, тобто коли жінка має вищий рівень освіти, ніж її партнер-чоловік.

До громадських та соціальних факторів належать: гендерно-несправедливі соціальні норми (особливо ті, які пов'язують поняття мужності з домінуванням та агресією); оверти (це те, що людина зробила, але не хотіла б, щоб це сталося з нею самою); низький соціально-економічний статус жінки; слабкі юридичні санкції проти ГЗН у шлюбі; відсутність громадянських прав у жінок, включаючи обмежувальні або несправедливі закони про розлучення та шлюби; слабкі санкції громади та суспільства загалом за ГЗН; широке суспільне визнання насильства як способу вирішення конфлікту; збройний конфлікт і високий рівень загального насильства в суспільстві [36, с. 3–4].

Безумовно, жінки, з огляду на природні дані, а також соціальні, політичні, релігійні, культурні гендерні переконання та стереотипи, є досить вразливими до ГЗН. Особливо страждають жінки, які живуть у бідності, вдови, жінки з корінного населення, жінки-інваліди, жінки в місцях позбавлення волі, жінки, які перебувають у збройних конфліктах, а також жінки, які живуть у сільській місцевості чи у віддалених громадах.

У процесі реалізації міжнародного порядку денного «Жінки, мир, безпека» та внаслідок імплементації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та

боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) у національному законодавстві багатьох держав світу запроваджено прямі заборони на здійснення ГЗН щодо жінок. Ці заборони поширюються на сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування; сексуальні домагання; психологічне насильство; переслідування; фізичне насильство; домашнє насильство; каліцтво статевих органів; вбивство «в ім'я честі»; примусовий шлюб; примусовий аборт та примусову стерилізацію.

ГЗН щодо жінок, як правило, є досить латентним і може проявлятися у різноманітних діяннях, залежно від культурних традицій, матеріального становища, соціального середовища, норм права, моралі, релігійних переконань тощо. Ще у 1993 році американською вченою Л. Хейс було виокремлено типи ГЗН щодо жінок в аспекті їх життєвого циклу:

1) до народження – селективний аборт; побої під час вагітності (емоційний і фізичний вплив на жінку; вплив на результат пологів); вимушена вагітність (наприклад, масове зґвалтування на війні);

2) дитинство – жіноче дітовбивство; емоційне та фізичне насильство; диференційований доступ до їжі та медичної допомоги для немовлят;

3) дівочтво – дитячий шлюб; каліцтво статевих органів; сексуальне насильство з боку членів сім'ї та незнайомих людей; диференційований доступ до харчування та медичної допомоги; дитяча проституція;

4) підлітковий вік – насильство на побаченнях і залицяннях; сексуальні стосунки через економічну необхідність; сексуальне насильство на робочому місці; зґвалтування; сексуальні домагання; примусове заняття проституцією; торгівля жінками;

5) повноліття – жорстоке поводження з жінками з боку інтимних партнерів-чоловіків; подружнє зґвалтування; зловживання приданим і вбивства за віком; вбивство партнером; психологічне насильство; сексуальне насильство на робочому місці; сексуальні домагання; зґвалтування; жорстоке поводження з жінками-інвалідами

6) літній вік – жорстоке поводження з вдовами; жорстоке поводження з літніми людьми [37, с. 9].

На переконання таджикських науковців, ГЗН щодо жінок включає, але не обмежується такими проявами як:

1) фізичне, сексуальне та психологічне насильство в сім'ї: нанесення побоїв, катувань; примус дівчат до вступу у статевий зв'язок, зґвалтування чоловіком дружини; викрадення жінки з метою зґвалтування або одруження, примусова вагітність; примусова стерилізація або примусовий аборт.

2) фізичне, сексуальне та психологічне насильство у суспільстві:

експлуатація жінок у важких та шкідливих умовах праці, домагання на роботі, психологічне залякування позбавленням роботи; примус до вступу до статевого зв'язку; торгівля жінками, примус до проституції; дотримання звичаїв та традицій, які підтримують насильство над жінками.

3) фізичне, сексуальне та психологічне насильство, що здійснюється за потурання та в масштабах держави: катування та згвалтування жінок і дівчат як засіб у вирішенні збройного конфлікту; правове насильство, що включає випадки законодавчого обмеження прав жінок або їх прямої дискримінації, або приховане насильство у вигляді застосування суворішого покарання щодо жінки в судах; усі випадки не реагування держави на існуюче насильство [33, с. 10].

Важливо, на наш погляд, наголосити що ГЗН, інспіроване державою, зазвичай відображає цінності, стиль роботи та манеру поведінки правлячої політичної, державної, економічної та духовної еліти, які вони намагаються впровадити у культурні, соціальні і правові практики як щодо жінок, так і чоловіків. У такий спосіб ГЗН стає частиною державної політики, для протидії якому необхідна глибинна перебудова суспільства. У демократичній державі, така деструктивна державна політика може бути змінена за допомогою демократичного контролю інститутів громадянського суспільства за органами публічної влади. В авторитарних і тоталітарних державах, такі зміни можливі, як правило, революційним шляхом.

Масштабність ГЗН щодо жінок вражає. Це насильство є актуальною і поширеною проблемою, яка може вплинути на жінок на будь-якому етапі їхнього життя і приймати різні форми, багато з яких мають тривалий характер. У переважній більшості випадків ГЗН розглядається політиками, науковцями, фахівцями та пересічними громадянами як насильство де жертвою є жінка, а правопорушником (кривдником) – чоловік. Водночас, не багато людей визнають, що чоловіки також можуть стати жертвами цього насильства.

Р. Гамільтон аргументовано стверджує, що дефініції ГЗН, визначені на національному та міжнародному рівнях, як правило не містять вказівки на стать, а тому необхідно враховувати, що жертвами ГЗН можуть бути і чоловіки. Це не заперечує того, що більша частина енергії та ресурсів має бути зосереджена на жінках і дівчатах як на жертвах, однак відкриває двері для надання чоловікам допомоги там, де раніше для них були закриті двері.

Р. Гамільтон звертає увагу на те, що багато чоловіків, які постраждали від ГЗН, вкладають значні сили та ресурси у приховування своїх травм, адже публічне розкриття інформації, особливо про переживання емоційної та фізичної травми, ризикує стати об'єктом

глузувань для чоловіків, які активно поширюють та контролюють токсичну маскулінність. Безпосереднє переживання травми постраждалими може бути ускладнене суспільною невірою в те, що чоловіки та хлопці можуть бути жертвами ГЗН, а також болісним досвідом ганьби. Відсутність емпатійної відповіді на пережите чоловіками ГЗН відображається у діяльності поліції та соціальних служб, які досить часто не розглядають їхні скарги всерйоз. Чоловіки, які стали жертвами насильства в сім'ї, де кривдником є жінка, можуть зіткнутися з соціальними упередженнями та приниженням, коли повідомляють про цю подію в поліцію. Чоловіки-жертви домашнього насильства сприймаються як позбавлені мужності, а їхня гендерна ідентичність – як фундаментально порушена [38].

На переконання С. Дюрхам існує 10 причин чому чоловіки та хлопці не повідомляють про пережите ГЗН: стигма; сором; почуття провини; страх остракізму; розгляд сексуального насильства як катування; криміналізація одностатевих стосунків; гомофобна реакція; соціальні упередження (наприклад: сумнів щодо особистої маскулінності); невизнання жінок як винних у насильстві з боку інтимного партнера; втрата доступу до дітей.

С. Дюрхам виокремлює три різновиди ГЗН щодо чоловіків:

1) домашнє насильство – фізичне (ляпаси, удари, в тому числі ногами, удушення), емоційне (образи, обзивання, приниження) і сексуальне насильство (зґвалтування, травмування статевих органів), ізоляція, контроль взаємодії з іншими людьми, неправдиві звинувачення та відсутність доступу до дітей або батьків;

2) інституційне насильство – чоловіки та хлопці в установах та закладах виконання покарань особливо вразливі до ГЗН. Крім того, особи з фізичними і розумовими вадами, які перебувають у закладах інтернатного типу, вчетверо частіше стають жертвами сексуального насильства ніж інші особи, які там перебувають;

3) насильство під час збройного конфлікту – чоловіки та хлопці зазнають примусового вербування, зґвалтування, сексуального насильства, примусового інцесту, групової мастурбації та гомосексуальних актів, кастрації. Це може відбуватися під час безпосереднього збройного конфлікту, ув'язнення (полону), а також використовуватися як одна із терористичних тактик [39].

На переконання вчених з Південноафриканської Республіки, домашнє насильство – це катастрофа, яка існувала завжди, але питанням насильства проти чоловіків не приділяли належної уваги, на відміну від жінок. Насильство над чоловіками є тривіальним, оскільки воно перебуває під впливом соціальних та гендерних стереотипів, які визначають чоловіків як глав сімейств, які мають бути сильними

захисниками сім'ї, утриманців та годувальників. Випадки домашнього насильства занижуються у разі, коли чоловіки є жертвами, а жінки та інші чоловіки – кривдниками. Чоловіки неохоче говорять про те, що стали жертвами, вважаючи, що це несумісне з їхньою маскуліністю, особливо в суспільствах, де чоловікам неприйнятно говорити про свої емоції. Зазначені вчені наголошують, що домашнє насильство над чоловіками включає низку навмисних дій, таких як сексуальне, психологічне, емоційне та словесне насильство. Формами побиття чоловіка є: ляпаси; обливання гарячою водою під час сну потерпілого та в місцях, переважно прихованих одягом; каліцтво статевих органів; словесні образи; образа партнера в присутності дітей; різання; обливання бензином та підпал. Крім того, можливі бичування, кидання стільців, лавок, табуретів, використання посуду та інших предметів у будинку для нападу на чоловіка–партнера, особливо після серйозних розбіжностей з ним [40, с. 2, 4–5].

Існує багато причин домашнього насильства щодо чоловіків. С. Дешпанд виокремлює соціокультурні та психологічні фактори такого насильства. До соціокультурних факторів, на думку вченого, належать менший дохід подружжя/партнера, освіта середнього класу, створення нуклеарної сім'ї та вплив алкоголю. Водночас, до психологічних факторів дослідник відносить, те, що багато жінок мають серйозні проблеми з контролем гніву, через що вони стають агресивними та схильними до словесних обрах чи фізичного насильства. Жінки, які стикаються зі стресом на робочому місці, відчують розчарування та гнів через невиконання очікувань і, таким чином, також можуть вдаватися до насильницької поведінки. Фінансові труднощі через низький дохід чоловіка та/або більший дохід дружини також можуть бути одним з факторів, що ведуть до насильства [41, с. 247].

Однією із загальних причин ГЗН, яка притаманна як чоловікам, так і жінкам, це те, що людина скоює насильство щодо свого партнера/подружжя, оскільки має таку можливість. В аспекті розуміння детермінантів ГЗН щодо чоловіків, заслуговують на увагу результати опитування американських вчених, які встановили, що фактор жорстокого поводження чоловіка був найменшою причиною нападу на нього жінки. Ними виявлено, що основними факторами застосування жінками сили до своїх чоловіків були:

- «мій партнер не був чутливим до моїх потреб» (46%);
- «я хотіла привернути увагу свого партнера» (44%);
- «мій партнер мене не слухав» (43%).

Крім того, американські фахівці під час опитування з'ясували глибинні мотиви жінок для нападу на своїх чоловіків. До них належать:

- «я вважаю, що чоловіки можуть легко захистити себе, тому я не турбуватимусь, коли стаю фізично агресивною» (24%);
- «я з'ясувала, що більшість чоловіків навчали не бити жінку, і тому я не боюся помсти від мого партнера» (19%);
- «я вважаю, що якщо жінки дійсно рівні чоловікам, то вони повинні мати можливість фізично висловлювати гнів на них» (13%);
- «коли я росла, я дізналася, що можу бути фізично агресивною щодо свого брата, і він не чинитиме опір» (12%);
- «коли я виражаю свій гнів фізично, то відчуваю сексуальне збудження» (8%) [42, с. 587].

Інші американські вчені наголошують, що діяльність на підставі закону «первинного агресора» зазвичай призводить до арешту чоловіків та ігнорує дослідження, які вказують, що 50% домашніх нападів є взаємними. Таким чином, жінку заохочують продовжувати жорстоке поводження зі своїм партнером, доки він нарешті не перестане терпіти. Така провокація чоловіка небезпечна. Дослідники звертають увагу на те, що наявні дані не підтверджують гіпотезу про те, що жінки вдаються до насильства лише з метою самооборони. Жінки частіше використовують зброю в нападах, ніж чоловіки (80% для жінок; 25% для чоловіків). Жінки значно частіше кидають у чоловіка предмети, дають ляпас, б'ють ногою, кулаком чи підручними засобами або кусають. Вченими виокремлено три причини, через які жінки нападає на чоловіка:

- вирішити суперечку;
- реакція на сімейну кризу;
- «перестань турбувати мене» [43].

Опрацювання наведених даних вказує, що детермінанти та різновиди ГЗН щодо чоловіків є відмінним від ГЗН стосовно жінок. Незважаючи на негативний аспект цього насильства, у багатьох державах продовжують існувати стереотипи про неможливість чоловіка стати жертвою цього насильства, що перешкоджає наданню їм кваліфікованої допомоги.

Висновки. ГЗН не є виключно проблемою відносин між статями. Ця проблема має глобальний характер і стосується фундаментальних прав людини – права на життя, на свободу, на особисту недоторканність, на гідність, на охорону здоров'я тощо. Прояви ГЗН відбуваються у сфері інтимних відносин партнерів, у середовищі сім'ї, громади, держави та є серйозним порушенням прав і свобод жінок і чоловіків, яке завдає їм тяжкі фізичні, психологічні, емоційні та соціальні наслідки.

ГЗН щодо жінок і чоловіків відбувається по-різному і залежить від багатьох факторів. Кожен може стати його жертвою незалежно від свого віку, освіти, професії, місця проживання, релігійних переконань тощо. ГЗН існує в малих і великих містах, заможних і бідних громадах, воно є

несправедливим та аморальним проявом сили та влади. Безумовно, у демократичних, правових держава набагато легше протидіяти різноманітним проявам ГЗН, але і у них є багато проблем, зумовлених різними гендерними стереотипами щодо ролі жінок і чоловіків, а також відсутністю політичного консенсусу з окремих чутливих питань у цій сфері.

Протидія усім формам ГЗН (як стосовно жінок, так і чоловіків) не може бути забезпечена лише шляхом нормотворення та притягненням кривдників до юридичної відповідальності. Ми переконані, що це має відбуватися комплексно із одночасним розробленням та впровадженням правових, економічних, інформаційних та соціально-виховних механізмів профілактики та реагування на різноманітні прояви цього насильства на міжнародному, державному та місцевому рівнях. При цьому ефективність таких механізмів залежить від готовності більшості членів суспільства проявляти нульову толерантність до різноманітних форм ГЗН.

Вважаємо, що володіння достатніми знаннями про поняття, сутність різновиди та детермінанти ГЗН сприятиме органам державної влади, органам місцевого самоврядування, інститутам громадянського суспільства у налагодженні комунікації з громадянами з різних соціальних груп, виявленню та задоволенню нагальних соціальних потреб жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, формуванню дієвих програм з корекції агресивної поведінки кривдників та надання правової, фінансової, матеріальної, соціальної, психологічної та іншої допомоги постраждалим особам.

При цьому дуже важливо, щоб на національному рівні був розроблений належний понятійний апарат у сфері гендерних відносин. У юриспруденції питання термінології є надзвичайно важливими. Коректна термінологія важлива не тільки для розробки понятійного апарату науки чи окремих галузей права, але й для правозастосування. За відсутності нормативного визначення певного терміну, який позначає те чи інше явище, неможливо сформувати якісне правове регулювання суспільних відносин, а також узгодити національне й міжнародне законодавство. Чітке, зрозуміле та однозначне поняття дозволяє не тільки визначити явище, його сутність, зміст, характерні ознаки, а й обрати необхідну норму у процесі правозастосування, забезпечивши у такий спосіб верховенство права, права і свободи людини та належне демократичне врядування.

Оскільки проблема ГЗН не оминула Україну і в умовах війни набула ще більшої актуальності, то в нашій державі мають діяти не тільки законодавчі механізми протидії ГЗН, але й політичні, духовні та соціальні бар'єри, які максимально засуджували б таку насильницьку поведінку та

сприяли б соціальному порозумінню та злагоді. Вважаємо, що наявні в українському суспільстві гендерні стереотипи, проблеми та конфлікти необхідно максимально формалізувати – вивести у публічну площину і зробити предметом відкритих дискусій та обговорень у парламенті, органах місцевого самоврядування, органах системи правосуддя, закладах освіти, засобах масової інформації, громадськості, трудових колективах тощо.

Ми переконані, що зазначені заходи, у поєднанні з удосконаленням вітчизняного законодавства, розробкою освітніх та просвітницьких програм, зменшать кількість проявів ГЗН, підвищать ефективність забезпечення гендерної рівності та недискримінації в нашій державі та прискорять набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

Список використаної літератури

1. Жорова В. М. Дослідження та поняття «гендеру». *Вісник студентського наукового товариства* [Електрон. вид.] : зб. наук. праць студентів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Вип. 18. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 171–174. URL : ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_18_2018.pdf#page=172 (дата звернення: 21.03.2023).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
3. Гендерні медійні практики: Навчальний посібник із гендерної рівності та недискримінації для студентів вищих навчальних закладів / Колектив авторів. Київ, 2014. 206 с.
4. Давиденко К. М. Гендер як соціокультурний феномен. *Наукові пошуки* : зб. наук. пр. молодих учених. Вип. 10 / за ред. проф. А.А. Сбруєвої. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. С. 125–130.
5. Мунтян І. С. Визначення феноменів «гендер» і «гендерна педагогіка» у науковій літературі. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ* : наук. журнал. Одеса, 2003. № 4. С. 224–228.
6. Wood J. T. *Gendered lives: communication, gender and culture*. Belmont, CA: Wadsworth, 1994. 359 p.
7. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. Київ, 2014. 65 с.
8. Водянніков О. Гендерна рівність. Теорія і практика в порівняльному конституційному праві. 2021. ОБСЄ. 245 с.
9. Kelly L. *How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equalities work*. London: Metropolitan University. 2005. 25 p.

10. Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.
11. Russo N.F., Pirlott A. Gender-Based Violence: Concepts, Methods, and Findings. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2006. № 1087(1), pp. 178–205.
12. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.
13. Гонюкова Л. В. Гендерна політика в Україні: проблеми та перспективи. *Гендерна політика міст: історія і сучасність*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 23-25 жовтня 2013 р. Харків, 2013. Вип. 2. С. 33–38.
14. Аніщук Н.В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс. *Форум права*. 2008. № 1. С. 18–22.
15. Качинська М.О. Гендерно-обумовлене насильство. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 14–17.
16. Мофокенг Т. Насилие и его влияние на право на здоровье: доклад Специального докладчика по вопросу о праве каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья. Совет по правам человека ООН. A/HRC/50/28. 2022. 25 с. URL: <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F50%2F28&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 18.03.2023).
17. United Nations High Commissioner for Refugees. Sexual and Gender Based Violence. URL: <https://www.unhcr.org/eg/what-we-do/main-activities/protection/sgbv> (дата звернення: 02.03.2023).
18. Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region. OSCE. Warsaw, Poland. 2019. 170 p. URL: <https://www.osce.org/odihr/427448?download=true> (дата звернення: 21.03.2023).
19. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery. Global Protection Cluster, Inter-Agency Standing Committee. 2015. 342 p. URL: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (дата звернення: 05.03.2023).
20. United States Strategy to Prevent and Respond to Gender-Based Violence Globally. USAID. 2016 Update. URL: <https://www.state.gov/documents/organization/258703.pdf> (дата звернення: 22.03.2023).
21. Benjamin J., Murchison L. Gender-Based Violence: Care and

Protection of Children in Emergencies. A Field Guide. Save the Children, 2004. 68 p.

22. Read-Hamilton S. Gender-based violence: a confused and contested term. *Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies*. № 60, February 2014. URL: https://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf (дата звернення: 25.03.2023).

23. Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. Київ, 2018. 128 с.

24. Бойко М. Д. Порівняльне трудове право : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 384 с.

25. Попіль В.І. Гендерне насильство: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. URL: <http://vuzlib.com/content/view/127/60/> (дата звернення: 15.03.2023).

26. Мельник Т.М., Кобелянська Л.С. 50/50 Сучасне гендерне мислення: словник. Київ : К.І.С., 2005. 280 с.

27. Гендер для медій : підручник із гендер. теорії для журналістики та інших соціогуманітар. спец. / [М. Маєрчик, Л. Малес, Т. Марценюк та ін.]; за ред. М. Маєрчик (голова редкол.) [та ін.]; Ін-т народознавства НАН України; Центр культур.-антропол. Студій; Представництво Фонду імені Гайнріха Бьоля в Україні. Київ : Критика, 2013. 216 с.

28. Руфанова В. М. Поняття та ознаки гендерно обумовленого насильства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 4. С. 224–230.

29. Перунова О.С. Гендерно обумовлене насильство: поняття та ознаки. *Правове життя сучасної України* : Міжнар. наук.-практ. конф. : у 3 т. Одеса. (15 трав. 2020 р.). Гельветика. Одеса. 2020. Т. 1. С. 216–220.

30. Насильство: визначення поняття та приклади. URL : <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>. (дата звернення: 13.11.2022).

31. Violence Against Women «Most Shameful», Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women's Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. URL : <https://press.un.org/en/1999/19990308.sgsm6919.html> (дата звернення: 14.11.2022).

32. Liebeskind M.L. Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*. 1994. vol. 63, no. 3. pp. 645–678.

33. Гендерное насилие: учебное пособие / под ред. С. Касымовой. Душанбе: Центр гендерного образования, 2003. 145 с.

34. Giovetti O. 3 causes of gender based violence. 2019. March 5. URL : <https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/>

(дата звернення: 10.11.2022).

35. Smith M., Shannon S., Vickery K. What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. URL :

https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (дата звернення: 03.03.2023).

36. Understanding and addressing violence against women : intimate partner violence. World Health Organization. 2012. 12 p. URL : <https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432> (дата звернення: 03.03.2023).

37. Heise L., Pitanguy J., Germain A. Violence against women : the hidden health burden (English). World Bank discussion papers; 31.07.1994. no. WDP 255. Washington, D.C. : World Bank Group. 106 p. URL : <http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden> (дата звернення: 04.03.2023).

38. Hamilton R. «Hidden traumas» – when men are victims of gender-based and sexual violence. URL: <https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence> (дата звернення: 03.03.2023).

39. Durham S. Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men. URL : <https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/> (дата звернення: 03.03.2023).

40. Thobejane T. D., Luthada V., Mogorosi L. D. Gender-based violence against men: a muted reality. *Southern African Journal for Folklore Studies*. 2018. Vol. 28. Number 1. pp. 1–15.

41. Deshpande S. Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. 2019. № 1(3-4). pp. 246–249.

42. Fiebert M.S., Gonzalez D.M. Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*, 1997. Volume 80. Issue 2. pp. 583–590.

43. Corry C.E., Fiebert M.S, Pizzey E. Controlling domestic violence against men. 2002. URL : http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

Summary. One of the most common manifestations of violence in society is gender-based violence (GBV). This violence is directed against a person in connection with his belonging to a certain gender. No person is immune from this violence. Persons from different social groups can become perpetrators and their victims: men, women, children, pensioners, youth, unemployed, marginalized, etc.

Yurii Irkha claims that GBV has always been, is and will be a destructive phenomenon in any society. GBV is not exclusively a problem of relations between the sexes. This problem has a global character and concerns fundamental human rights – the right to life, freedom, personal inviolability, dignity, health care, etc. GBV against women and men is a serious violation of their rights and freedoms, which has serious physical, psychological, emotional and social consequences.

In the author's opinion, GBV covers both active and passive actions of the offender, and his motives, as a rule, are determined by gender roles or gender stereotypes that have developed as a result of historical, cultural, national or political circumstances. GBV is a type of discriminatory practices that cause significant moral, physical, psychological and economic harm to victims. Manifestations of GBV increase inequality in society, hinder the development of democracy, human rights and freedoms, the rule of law, and the development of civil society.

The author believes that in Ukraine, as a democratic, legal state, there should be not only legislative mechanisms to combat GBV, but also political, religious and social barriers that would maximally condemn such violent behavior and promote social understanding and harmony.

Keywords: discrimination, gender, gender-based violence, gender equality, violation of human rights and freedoms.

References:

1. Zhorova V. M. (2018). Doslidzhennia ta poniattia «henderu». [Research and the concept of «gender»]. *Bulletin of the student scientific society: collection of scientific works of students*. Vol. 18. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. pp. 171–174. Available at: https://ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_18_2018.pdf#page=172 (accessed 21.03.2023). (in Ukrainian).
2. Busel V. T. (2001). *Velykyj tlumachnyj slovnyk ukrains'koi movy* [Large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: VTF «Perun». (in Ukrainian).
3. Team of authors (2014). *Genderni medijni praktyky: Navchal'nyj posibnyk iz gendernoi rivnosti ta nedyskryminatsii dlia studentiv vyschych navchal'nykh zakladiv* [Gender media practices: Educational manual on gender equality and non-discrimination for students of higher educational institutions]. Kyiv. (in Ukrainian).
4. Davydenko K. M. (2014). Hender iak sotsiokul'turnyj fenomen [Gender as a sociocultural phenomenon]. *Scientific searches : coll. of science avenue of young scientists*. Vol. 10. Sumy : A.S. Makarenko Publishing House of the Sumy DPU named after A.S. Makarenko. pp. 125–130. (in Ukrainian).
5. Muntian I. S. (2003). Vyznachennia fenomeniv «hender» i

«henderna pedahohika» u naukovij literaturi [Definition of the phenomena «gender» and «gender pedagogy» in scientific literature]. *Bulletin of the Odessa Institute of Internal Affairs: scientific journal*. Odesa, 2003. No. 4. pp. 224–228. (in Ukrainian).

6. Wood J. T. (1994). *Gendered lives: communication, gender and culture*. Belmont, CA: Wadsworth. (in English).

7. Martseniuk T. (2014). *Henderna rivnist i nedyskryminatsiia: posibnyk dlia ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsentriv* [Gender equality and non-discrimination: a guide for experts of analytical centers]. Kyiv. (in Ukrainian).

8. Vodiannikov O. (2021). *Genderna rivnist. Teoriia i praktyka v porivnialnomu konstytutsiinomu pravi* [Gender equality. Theory and practice in comparative constitutional law]. OSCE. (in Ukrainian).

9. Kelly L. (2005). *How violence is constitutive of women's inequality and the implications for equalities work*. London: Metropolitan University. (in English).

10. Martseniuk T. (2017). *Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam* [Gender for all. A challenge to stereotypes]. Kyiv : Osnovy. (in Ukrainian).

11. Russo N. F., Pirlott A. (2006). Gender-Based Violence: Concepts, Methods, and Findings. *Annals of the New York Academy of Sciences*. No. 1087(1). pp. 178–205. (in English).

12. Hrytsai I. O. (2018). *Pryntsyp hendernoi rivnosti ta mekhanizm yoho zabezpechennia: teoretyko-pravovyi aspekt* [The principle of gender equality and the mechanism for ensuring it: theoretical and legal aspect]. Dnipro. (in Ukrainian).

13. Honiukova L.V. (2013). *Genderna polityka v Ukraini: problemy ta perspektyvy* [Gender policy in Ukraine: problems and prospects]. *Genderna polityka mist: istoriia i suchasnist: mater. II Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [Gender policy of cities: history and modernity: mater. II International science and practice conf]. Kharkiv. Issue. 2. pp. 33–38. (in Ukrainian).

14. Anishchuk N. V. (2008). *Vynyknennia ta sutnist fenomena gendernoho nasylstva: istoryko-pravovyi ekskurs* [The emergence and essence of the phenomenon of gender violence: a historical and legal excursion]. *Law forum*. No. 1. pp. 18–22. (in Ukrainian).

15. Kachynska M. O. (2017). *Genderno-obumovlene nasylstvo* [Gender-based violence]. *Law and society*. No. 2. Part 2. pp. 14–17. (in Ukrainian).

16. Mofokeng T. (2022). *Nasiliye i ego vliyaniye na pravo na zdorovye: doklad Spetsialnogo dokladchika po voprosu o prave kazhdogo cheloveka na naivysshiy dostizhimyy uroven fizicheskogo i psikhicheskogo zdorovia* [Violence and its impact on the right to health: report of the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable

standard of physical and mental health]. United Nations Human Rights Council. A/HRC/50/28. Available at: <https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FHRC%2F50%2F28&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (accessed 18.03.2023). (in Russian).

17. United Nations High Commissioner for Refugees. *Sexual and Gender Based Violence*. Available at: <https://www.unhcr.org/eg/what-we-do/main-activities/protection/sgbv> (accessed 02.03.2023). (in English).

18. OSCE (2019). *Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region*. OSCE. Warsaw. Available at: <https://www.osce.org/odihr/427448?download=true> (accessed 21.03.2023). (in English).

19. Global Protection Cluster, Inter-Agency Standing Committee (2015). *Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action Reducing risk, promoting resilience and aiding recovery*. Available at: https://gbvguidelines.org/wp/wp-content/uploads/2015/09/2015-IASC-Gender-based-Violence-Guidelines_lo-res.pdf (accessed 05.03.2023). (in English).

20. USAID (2016). *United States Strategy to Prevent and Respond to Gender-Based Violence Globally. Update*. Available at: <https://www.state.gov/documents/organization/258703.pdf> (accessed 22.03.2023). (in English).

21. Benjamin J., Murchison L. (2004). *Gender-Based Violence: Care and Protection of Children in Emergencies. A Field Guide*. Save the Children. (in English).

22. Read-Hamilton S. (2014). Gender-based violence: a confused and contested term. *Humanitarian exchange. Special feature Gender-based violence in emergencies*. No. 60. February 2014. Available at: https://odihpn.org/wp-content/uploads/2014/02/HE_60_web_1.pdf (accessed 25.03.2023). (in English).

23. UNFPA Ukraine (2018). *Suchasne rozuminnia maskulinnosti: stavlennia cholovikiv do hendernykh stereotypiv i nasylstva shchodo zhinok* [Modern understanding of masculinity: men's attitude to gender stereotypes and violence against women]. Kyiv. (in Ukrainian).

24. Boiko M. D. (2007). *Porivnialne trudove pravo : navch. posib.* [Comparative labor law: education. manual]. Kyiv: Atika. (in Ukrainian).

25. Popil V. I. *Henderne nasylstvo: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni aspekty*. [Gender-based violence: criminal law and criminological aspects]. Available at: <http://vuzlib.com/content/view/127/60/> (accessed 15.03.2023). (in Ukrainian).

26. Melnyk T. M., Kobelianska L. S. (2005) *50/50 Suchasne genderne*

myslennia: slovnyk. [50/50 Modern gender thinking: a dictionary]. Kyiv : K.I.S. (in Ukrainian).

27. Maierchuk M., Males L., Martseniuk T. ta in. (2013) *Hender dlia medii : pidruchnyk iz hender. teorii dlia zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitar. spets.* [Gender for the media: a textbook on gender. theories for journalism and other socio-humanities. special]. Kyiv: Krytyka. (in Ukrainian).

28. Rufanova V. M. (2020). Poniattia ta oznaky henderno obumovlenoho nasylstva [Concept and signs of gender-based violence]. *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2020. No.4. pp. 224–230. (in Ukrainian).

29. Perunova O. S. (2020). Henderno obumovlene nasylstvo: poniattia ta oznaky [Gender-based violence: concepts and signs]. *Legal life of modern Ukraine: International. science and practice conf. : in 3 volumes*. Odesa : Helvetica. Vol. 1. pp. 216–220. (in Ukrainian).

30. *Nasylstvo: vyznachennia poniattia ta pryklady* [Violence: definition and examples]. Available at: <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>. (accessed 13.11.2022). (in Ukrainian).

31. Violence Against Women «Most Shameful», Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women's Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. Available at: <https://press.un.org/en/1999/19990308.sgsm6919.html> (accessed 14.11.2022). (in English).

32. Liebeskind M. L. (1994). Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*. Vol. 63. No. 3. pp. 645–678. (in English).

33. Kasymova S. (2003). *Gendernoye nasiliye: uchebnoye posobiye* [Gender violence: textbook]. Dushanbe: Center for Gender Education. (in Russian).

34. Giovetti O. (2019). *3 causes of gender based violence*. Available at: <https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/> (accessed 10.11.2022). (in English).

35. Smith M., Shannon S., Vickery K. What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. Available at: https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (accessed 03.03.2023). (in English).

36. World Health Organization (2012). *Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence*. Available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432> (accessed 03.03.2023). (in English).

37. Heise L., Pitanguy J., Germain A. (1994) *Violence against women: the hidden health burden*. Washington, D.C. : World Bank Group. Available at:
<http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden> (accessed 04.03.2023). (in English).
38. Hamilton R. «*Hidden traumas*» – *when men are victims of gender-based and sexual violence*. Available at: <https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence> (accessed 03.03.2023). (in English).
39. Durham S. *Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men*. Available at: <https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/> (accessed 03.03.2023). (in English).
40. Thobejane T.D., Luthada V., Mogorosi L.D. (2018) Gender-based violence against men: a muted reality. *Southern African Journal for Folklore Studies*. Vol. 28. Number 1. pp. 1–15. (in English).
41. Deshpande S. (2019). Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. № 1(3-4). pp. 246–249. (in English).
42. Fiebert M. S., Gonzalez D. M. (1997). Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*. Volume 80. Issue 2. pp. 583–590. (in English).
43. Corry C. E., Fiebert M. S, Pizzey E. (2002) *Controlling domestic violence against men*. Available at: http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (accessed 03.03.2023) (in English).